

Bősze Péter

Angomagyos zagyvaságok

Szépen és magyarul beszélni, írni jellem kérdése.
Illyés Gyula

Az orvosi szakcikkekben terjed az angol szakkifejezések írása, és az eredetileg görög–latin kifejezések angolos írásmódja is. Sokan kárhoztatják ezt, figyelmeztetnek az idegen szavak túlzott, kivált azok felesleges használatának nyelvrontó hatására. Sokszor írtunk erről már az Magyar Orvosi Nyelvben. Arról is cikkeztünk, hogy az indoeurópai nyelvek a mondat-szerkesztésünket is befolyásolják; tudományírásunkban magyartalan mondatokkal bizony lépten-nyomon találkozunk. Az angol nyelv uralma azonban már a fogalmazásunkat is bomlasztja, sőt beférkőzött a gondolkodásunkba is. Az indoeurópai nyelvek szüntelen hatásának legnagyobb veszélye ez, és nem a sok idegen szó, ez károsítja leginkább a magyar szaknyelvet és így a köznyelvet is. A fogalmazás-torzulás következtében zagyva, sem nem angol, sem nem magyar, hanem valamilyen öszvér nyelvi mondatok, bekezdések keletkeznek. Nevezzük ezt *angomagyos* írásmódnak, a sületlenségeket *angomagyoknak*. Az alábbiakban ezekre mutatok az orvosi szakirodalomból vett példákat.

1. PÉLDA

„Több vizsgálat eredményei azt sugallják, hogy az inzulinhatás ellentmondásossága a petefészkeken belül is megfigyelhető. Az IR, mint az elsődleges hiba magában a polycisztás ováriumban elősegíti a hajlamot. Más szóval a PCOS az inzulinrezisztencia nemzőszervi phenotypusa lehet a petefészkekben – és az ovárium központi szerepet játszik a PCOS pathogenezisében. A petefészkek theca sejtjei jelentik PCOS-ben szenvedő nők esetében a túlzott androgén bioszintézis elsődleges forrását. A hyperandrogenismus a theca sejt működés kóros működését tükrözi.” (548 leütés)

Ez a bekezdés az indoeurópai, főleg az angol nyelv hatásától „megbetegedett” szakírás állatorvosi lova; zürzavarosságok sokasága.

a) Az első mondat: *Több vizsgálat eredményei azt sugallják, hogy az inzulinhatás ellentmondásossága a petefészkeken belül is megfigyelhető.*

Több vizsgálat eredményei azt sugallják – a többes szám halmazott használata az angol szerkezet (*results of several studies*) hatása: a *több vizsgálat* egyes számú főnévi szószereket, birtokos jelzői szerepben, alaptagja is egyértelműbb

egyes számban. Nyilvánvaló, hogy több vizsgálatnak nem lehet egyetlen eredménye. Helyesen: *több vizsgálat eredménye. Az állítmányt ezzel egyeztetve: több vizsgálat eredménye azt sugallja.*

A *több vizsgálat* kifejezés is angol indíttatású, magyarul: *vizsgálatok*. Ennek ellenére lehet jogosultsága a *több vizsgálat* alkalmazásának, ha nem az összes, hanem csak a vizsgálatoknak egy része sugallja azt a valamit. Ismereteim szerint azonban ebben az esetben nem erről van szó.

Bajom van a *sugallja* szóval is: ebben a szöveggörnyezetben az angol *seems to be* kifejezést magyarítják vele. Az angol szeret általánosan, „felelősséget nem vállalva” fogalmazni, például: *úgy tűnik* – vagyis mosom kezeimet, ha nem így van. A magyarban a szaknyelvben kevésbé használjuk azt, hogy *a vizsgálatokból úgy tűnik (a vizsgálatok azt sugallják)*, sokkal inkább azt: *a vizsgálatok eredményei arra utalnak; arra következtethetünk, megállapíthatjuk* stb. – attól függően mennyire egyértelműek a vizsgálati eredmények.

A következő elgondolkodtató szerkezet az *inzulinhatás ellenmondásossága* – gyanítom, hogy a *contradictory effect* kifejezésből eredhet; jelentése: ‘egymásnak ellentmondó hatás’. Az *ellentmondás* szóról az értelmező szótár így ír: „1. Az a tény, hogy valaki ellentmond valakinek; 2. Két egymást kölcsönösen feltevő és kizáró állítás vagy jelenség viszonya” (Eöry 2009). *Ellentmondásos* az *ellentmondásból* képzett melléknév, jelentése: ‘két, egymásnak ellentmondó állítás vagy jelenség’; az *ellentmondásosság* pedig ebből képzett főnév. A szerző kifejezése (*az inzulinhatás ellenmondásossága*) valamelyik angol kifejezés erőltetett átültetésének a példája. Miről van szó? Az inzulinnek kétféle, egymással ellentétes hatása van, vagyis az egyik hatása ellentétes a másikkal. Az inzulinhatás nem ellenmondásos; akkor lenne az, ha bizonytalanok lennénk, hogy van-e az inzulinnak az a bizonyos hatása, mert az erre vonatkozó vizsgálatok nem egyértelműek. Az inzulin kétféle hatása bizonyított, csupán ellentétes. Helyesen: *az inzulin ellentétes hatásai*.

A következő kifejezés: *a petefészkeken belül is* terjengős, a névutót helyettesíthetjük raggal is: *a petefészkekben is*.

A következő összetett mondat igéi is kifogásolhatók: *azt sugallja, hogy [...] megfigyelhető*. Nem azt sugallja, hogy megfigyelhető, hanem azt, hogy előfordul, létezik. Nem azért

végeztük a vizsgálatokat, hogy a hatás megfigyelhető legyen, hanem bizonyítani akartuk, hogy az a valami előfordul, létezik vagy nem. Egész más módszerek szükségesek valamely hatás megfigyelhetővé tételéhez. Javaslat: *Többen is megfigyelték, hogy az inzulin a petefészkekben is ellentétesen hat.*

b) A második és harmadik mondat: *Az IR, mint az elsődleges hiba magában a polycisztás ováriumban elősegíti a hajlamosítást. Más szóval a PCOS az inzulinrezisztencia nemzőszeri phenotypusa lehet a petefészkekben – és az ovárium központi szerepet játszik a PCOS pathogenezisében.*

IR = inzulinrezisztencia (ez a dolgot korábbi részében tisztázódik). PCOS = polycystic ovary syndrome (polycisztás ovárium szindróma).

A második mondat nem érthető, mert a szerző nem mondja meg, hogy az IR mire hajlamosít. Az *elsődleges hiba (primary fault/defect)* az angol kifejezés tükörfordítása; megérthető így is, ám szokatlan. A *polycisztás* az öszvér írásmód jellegzetes példája, alapvető helyesírási hiba: az idegen szót vagy eredeti írásmód szerint vagy magyarosan írjuk, a kettő nem keverhető (*polycystás, policisztás*). Magyarul *soktömlősnek* mondhatjuk (*polycisztás ovarium – soktömlős petefészkek*).

A következő mondatból már gyanítható, hogy a petefészkekben kialakult IR okozza a petefészkek soktömlős átalakulását (hajlamosít a soktömlős átalakulásra). Ám a mondat értelmetlen: a PCOS a szervezet általános betegsége, és ennek kialakulásában a petefészkeknek fontos szerepük van. Általános betegség nem lehet az IR egyetlen szeri megnyilvánulása, hiszen az része az általános betegségnek. A szerző a szövegezésében összekeveri a *polycisztás ovariumot* a PCOS-sel. A *phenotypus* a biológiában, az orvostudományban valaminek a megmutatkozása, kifejeződése, megjelenése. A *nemzőszeri phenotypusa lehet a petefészkekben* – angol hatás, és zavaros is: arról van szó, hogy a PCOS-t okozó IR nemzőszeri megnyilvánulása a soktömlős petefészkek. Az angol szokásosan fogalmaz helyhatározós szerkezetekkel ezekben a mondat szerkezetekben (*a petefészkekben*); magyarul igényesebb és tömörebb is a jelzős szerkezetek alkalmazása (*a PCOS nemzőszeri kifejeződése a polycisztás ovarium – nem: a polycisztás ovarium a PCOS nemzőszeri kifejeződés a petefészkekben*).

Ez az egyszerű mondat: *az ovárium központi szerepet játszik a PCOS pathogenezisében* magyartalan. *A szerepet játszik* valószínűleg német eredetű, ám az angolban is használják (*play a roll*), magyarul *szerepe van, fontos, meghatározó, lényeges* stb. A *pathogenezisében* hibás írásmód (*pathogenesis* vagy *patogenezis*), jelentése: 'a betegség kialakulásának folyamata': *kórképződés, kórkialakulás, kialakulás* stb. Javaslat: *A petefészkekben kialakult IR okozza a petefészkek soktömlős átalakulását, a PCOS pedig ennek következménye; a petefészkek-eltérések tehát meghatározók a PCOS kifejlődésében.* De el is hagyhatjuk a mondat utolsó részét, mert a petefészkek meghatározó kóroki szerepe nélküle is nyilvánvaló:

A petefészkekben kialakult IR okozza a petefészkek soktömlős átalakulását, a PCOS pedig ennek következménye.

c) A negyedik és ötödik mondat: *A petefészkek theca sejtjei jelentik PCOS-ben szenvedő nők esetében a túlzott androgén bioszintézis elsődleges forrását. A hyperandrogenismus a theca sejt működés kóros működését tükrözi.*

Ezeknek a mondatoknak a jelentése érthető, jóllehet idegen fogalmazásuk miatt nem szükségszerűen azonnal. *A petefészkek theca sejtjei jelentik [...] a túlzott androgén bioszintézis elsődleges forrását.* Meglehetősen angomagy fogalmazás. *A jelenti az elsődleges forrást egyszerűbb ez a forrása formában.* A PCOS-ben szenvedő nők esetében terjedősség (*a PCOS-ben szenvedőknél*). Az utolsó mondatban: *a thecasejt, sőt a thecasejtműködés is egybeirandó, működés kóros működése* tényleges pongyola fogalmazás; a *tükrözi* ige helyett megfelelőbb például a *következménye főnév* használata. Javaslat: *A PCOS-ben szenvedők petefészkeinek thecasejtjei fokozottan képeznek androgéneket, az androgéntúlsúly (hyperandrogenismus) ezért jön létre.*

d) Az egész bekezdésre vonatkozó megállapítások

A bekezdés mondatai egymással összevonhatók. Így elkerülhetők az ismétlések és a feleslegességek:

Többen is megfigyelték, hogy az inzulin ellentétesen hat a petefészkekben is, és IR jön létre. Ennek következménye a petefészkek soktömlős átalakulása és a thecasejtek fokozott androgénképzése (androgéntúlsúly), végül pedig a PCOS kialakulása. A PCOS tehát alapvetően az IR következtében létrejött petefészkek-eltérések hatására keletkezik. (340 leütés)

2. PÉLDA

„Ismert tény, hogy a terhességi trofoblaszt tumorok gyors lokális inváziója, valamint a távolra szóródó metasztatizisok jelenléte mellett is általában kifejezett kemoterápia érzékenységet mutatnak, ezért hatékonyan és sikeresen kezelhetők.” (236 leütés)

Javaslat:

Ismertes, hogy még a gyorsan növekvő és áttéteket adó terhességi trofoblaszt daganatok is nagyon érzékenyek a kemoterápiára, ezért gyógyszerekkel hatékonyan kezelhetők. (169 leütés)

A szerzőnek nem sikerült megszabadulnia az angol nyelvű szövegeztől, és az átvétel sem volt tökéletes. Ez a következőkkel támasztható alá:

- *Ismert tény:* terjedősség (*ismert, ismeretes*).
- *A trofoblaszt tumorok egybeirandó* (jelöletlen birtokos viszony).
- *A lokális invázió a local invasion fordítása;* a *lokális* szó szükségtelen, mert az invázió mindig helyi folyamat – magyarul *beözönlés, özönlés, betörés*.

- A *távolra szóródó metasztázisok* kifejezés többszörösen helytelen. Egyrészt a *távolra szóródó* bővítmény szükségtelen és értelmetlen, mert az *áttét* (*metasztázis*) szakszó elve kifejezi, hogy nem helyi elváltozásról beszélünk. Másrészt a szerző nem az áttétek szóródásáról akar írni, hanem a sejtek szóródásáról, és az ezekből képeződő áttétekről; a *szóródó metasztázisok* tehát nem megfelelő kifejezés. Az angol nyelvű irodalomban *távoli szervekbe szóródó metasztázisokról* írhattak. A kifejezés átvételénél kimaradt az *organ* (*szerv*) szó.
- A *jelenléte mellett az in the presence* fordítása, szükségtelen. A *mellett* szó egyébként a *gyors lokális inváziója* szerkezetére is vonatkozik – a szerző az *ellenére* szó helyett használja.
- ...*általában kifejezett kemoterápia érzékenységet mutatnak*: angol tükröfordítás (*show sensitivity*); a lényeg: érzékenyek a gyógyszerekre.
- *hatékonyan és sikeresen* – felesleges szóhalmozás, itt mindkettő ugyanazt jelenti.

3. PÉLDA

„Az MMP-k tanulmányozása révén jobban megérthetjük a sejtszintű kommunikációt a rosszindulatú sejtek és a környező sztróma között, ami a daganatinvázio és metasztázis-képződés kulcsfontosságú kérdése.” (198 leütés)

Javaslat:

Az MMP-k tanulmányozásával jobban megérthetjük a rosszindulatú daganatsejteket és az alapszöveti (stroma) sejtek közötti kapcsolatot: ez a daganatburjánzás és az áttétképződés nyitja. (181 leütés)

Megjegyzések:

- MMP = mátrix-metalloproteináz.
- Az MMP-k tanulmányozása révén: terjengősség (*tanulmányozásával*).
- *sejtszintű kommunikáció*: angolos nyelvi megfelelő, tükröfordítás (*communication at cellular level*); helyette: *a sejtek közötti kapcsolat*.
- *kulcsfontosságú kérdése*: divatos terjengősség (*kulcsa, nyitja, alapja* stb.)

ZÁRÓGONDOLATOK Hosszasan sorolhatnék még példákat, de nem ez a célom. Sokkal inkább az, hogy figyelmeztessen a folyóirat olvasóit, a szerzőket és leginkább a szerkesztőket az angomagy veszélyére. Töprengék: mi az oka az angol gondolkodás és írásmód szerint fogalmazott szakki-fejezések latolgatás nélküli átvételének? Divat vagy nyelvi érdektelenség, avagy már a gondolkodásunk is ekként alakult? Ha az utóbbi, akkor már baj van, mert a folyamat megfordíthatatlanná válhat. A magyar az, aki magyarul beszél, és akinek agya is magyarul forog – írta Illyés Gyula. Ha gondolkodásunk inoeurópai irányt vesz, magyarságunk látja kárát. Remélem, sőt hiszem is, hogy még nem tartunk

itt. Sokkal inkább nyelvi divatosság, és ami rosszabb, nyelvi érdektelenség, ne szépítsük, nyelvi műveletlenség húzódik a háttérben. Az értelmiség felelőssége a magyar nyelv óvásában, pallérozásában pedig nagyon-nagyon nagy. Kiss Jenővel szólva: „Legyünk azonban tudatában annak, hogy ha nem folytatódik töretlenül az anyanyelvű tudományművelés (az orvostudományban, a matematikában, a fizikában, a biológiában, a nyelvtudományban és így tovább), az anyanyelvű tudományos képzés (az egyetemeken és főiskolákon) és az anyanyelvű tudományos ismeretterjesztés (beleértve az általános és középiskolai oktatást is), akkor egy bizonyos idő után arra kényszerülhet bármely közösség értelmisége, hogy a társadalom versenyképességéhez szükséges új ismereteket saját társadalmi felnövekvő nemzedékeinek is idegen nyelven továbbítsa, közvetítse. Ha pedig az anyanyelvi szaknyelveket elhanyagolja a szakmai közösség, akkor azok sorvadásnak indulnak, ennek következtében pedig a nyelv teljesítőképessége csorbul, s megindul a visszazorulás, a versenyképtelenné válás útján. Ami pedig ebben az összefüggésben az értelmiséget illeti: ha az értelmiségi elit tisztában van azzal, hogy a szaknyelvek fejlesztése nélkül az anyanyelv versenyképessége előbb-utóbb csökken, akkor tud – de csak akkor tud – felelős döntést hozni. Akkor viszont kell is döntést hoznia, mert nem tehet úgy, mintha nem ismerné a tétet és saját felelősségét az anyanyelvi tájékoztatás és tudásátadás társadalmi méretű biztosításában. Azt a döntést, hogy ezt a feladatot kizárólag az értelmiség tudja elvégezni” (2009: 59–60).

Idevág Németh Éva figyelmeztetése is: „Ne tévesszük szem elől, hogy nem csupán passzív használói vagyunk nyelvünknek, hanem épp a használat révén teremtői is. Nyelvünk olyanná válik, amilyenné mi magunk alakítjuk” (2007: 14). Igen, kizökkent a magyar orvosi szakírás, és nekünk kell helyrehozni azt. A nyelvészeti vita: szükséges-e a nyelvművelés, vagy a nyelv majd megold mindent, teljesen értelmetlen. Nem szabad magára hagyni a nyelvet, legalábbis is a magyar orvosi nyelvet semmi szín alatt sem.

Kérem a szakírókat, ne engedjenek a divatnak, fogalmazzák az angol szakirodalomban megszokott kifejezéseket magyarul, másként ezek idegenek számunkra, nehezebben is érthetőek a magyar nyelvben. Ám még nyomatékosabban kérem a folyóiratok szerkesztőit, hogy ne engedjenek utat az angomagnak; nekik ez kötelességük is. Végezetül, hadd utaljak a „szó- és szövegcsiszolások” jelmondatára: szépen és magyarul beszélni, írni jellem kérdése.

IRODALOM

- Eőry Vilma (szerk.) 2009. *Értelmező szótár+*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Kiss Jenő 2009. A magyar nyelv ügye és a Magyar Tudományos Akadémia (különös tekintettel a szaknyelvekre). In: Bősze Péter (szerk.): *A magyar orvosi nyelv tankönyve*. Medicina Kiadó, Budapest, 49–64.
- Németh Éva 2007. Magyarul nem megy? *Magyar Orvosi Nyelv* 7/1: 12–14.